

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra muzikologie

**Jungove psychologické typy v kontexte výtvarného
umenia**

Jungian psychological types in the context of visual art

Bakalárska diplomová práca

Gabriela Tuhovčáková

Uměnovědná studia

vedúci práce:

Mgr. et Mgr. Martina Stratilková, Ph.D.

Olomouc 2019

Prehlásenie

Prehlasujem, že som bakalársku prácu Jungove psychologické typy v kontexte výtvarného umenia vypracovala samostatne s použitím uvedených zdrojov a literatúry. Súhlasím, aby táto práca bola uložená a sprístupnená ku študijným účelom na Univerzite Palackého v Olomouci.

V Olomouci dňa

.....

podpis

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rada vyjadrila vd'aku vedúcej tejto bakalárskej práce Mgr. et Mgr. Martine Stratilkovej, Ph.D. za jej odborné vedenie, užitočné rady, poskytnutie podkladového materiálu.

OBSAH

Úvod.....	5
1. Špecifiká Jungovej teórie osobnosti.....	7
Individualizácia, osobné nevedomie a kolektívne nevedomie.....	7
Archetypy.....	8
Vývoj osoby.....	9
Komplex.....	9
Význam umenia pre rozvoj osobnosti.....	10
2. Charakteristika psychologických typov podľa C. G. Junga.....	10
Racionálne a iracionálne funkcie vedomia.....	12
Myslenie.....	13
Extrovertný myslivý typ.....	13
Introvertný myslivý typ.....	14
Cítienie.....	14
Extrovertný citový typ.....	14
Introvertný citový typ.....	14
Percepcia (vnímanie).....	15
Extrovertný percepčný typ.....	15
Introvertný percepčný typ.....	15
Intuícia.....	16
Extrovertný intuitívny typ.....	16
Introvertný intuitívny typ.....	16
3. Umelecký prejav podľa Herberta Reada.....	17
Estetická apercepcia podľa psychologických typov.....	19
Korešpondencia psychologických typov a umeleckých štýlov.....	20
Moderné umenie.....	20
Umenie minulosti.....	21
Detský umelecký prejav.....	23

Empirické triedenie detských kresieb	24
4. Psychologické typy, kognitívne štýly a výtvarné umenie	25
Psychologické typy v kontexte výtvarného umenia.....	28
Korelácia medzi psychologickými typmi a kognitívnymi typmi.....	30
Zhrnutie výskumov	34
5. Záver	35
6. The Summary	37
7. Bibliografické citácie	39
8. Anotácia	41

Úvod

Carl Gustav Jung je považovaný za otca analytickej psychológie. Má spoločné psychologické základy so Sigmundom Freudom, ale prekonal freudiánsky redukcionizmus a zanietenie pre sexuálnu podstatu porúch osobnosti smerom k individuálnemu naplneniu potenciálu každého ľudského jedinca. Jeho publikačná činnosť vychádza z praxe na psychiatrickej kliniky, ale navyše je pretkaná jeho fascináciou pre východné náboženstvá a ich filozofické koncepty, či skúsenosti s okultizmom. Z hľadiska umeleckej percepcie je pre nás významný svojím estetickým prístupom k umeleckej činnosti. V jeho najznámejšom diele *Červená kniha* uverejnil svoju vlastnú umeleckú tvorbu - mandaly. Umelecká činnosť preňho bola dôležitá aj u duševne chorých pacientov, videl v nej možnú cestu k uzdraveniu. Fenomén tejto osobnosti švajčiarskej psychológie je z pohľadu rodinného a profesného zázemia rozpracovaný v knihe *Carl Gustav Jung aneb zkušenost s božstvom* od francúzskeho historika Jeana-Jacquesa Antiera.

V prvej kapitole sú zhrnuté nosné koncepty Jungovej teórie osobnosti ako individualizácia, kolektívne nevedomie, archetypy, komplex. Záver kapitoly je doplnený o humanistický význam umenia pre rozvoj osobnosti.

V druhej kapitole sa sústredím na teoretické uchopenie charakteristiky psychologických typov, ktoré vychádzajú z dvoch dimenzií osobnostného zamerania – introverzie a extroverzie. Rozlišujeme štyri funkčné typy – myslenie, cítenie, percepcia/vnímanie a intuícia. Myslenie a cítenie radíme k racionálnym funkciám; vnímanie a intuícia patrí k iracionálnym funkciám. Práve teoretický podklad pre iracionálne rozvetvenie funkčných typov nenavrhol Jung sám, ale bol inšpirovaný psychologičkou Mariou Moltzerovou ako spomína významný holandský teológ Tjeu van den Berk vo svojej knihe *The Autonomy of the Creative Drive*.

V centrálnej časti predkladám filozoficko-kritický vzťah medzi psychologickými typmi a umeleckými štýlmi ako ich rozpracoval Sir Herbert Read, ktorý spolupracoval ako editor s C. G. Jungom na jeho diele *Psychologické typy*.

V poslednej časti popisujem viacero súčasných výskumov vydaných v priebehu dvadsiateho storočia, ktoré sa sústredili na hľadanie spoločných znakov medzi

psychologickými typmi, kognitívnymi štýlmi a výtvarným umením. Kognitívne štýly alebo tiež intelektuálne štýly predstavujú spôsoby akými spracúvame, organizujeme a chápeme vonkajšie podnety a informácie. Pre výtvarné umenie využívame predovšetkým zrakovú percepciu.

1. Špecifiká Jungovej teórie osobnosti

C. G. Jung nachádzal veľké potešenie v spoločnosti intelektuálne zameraných ľudí, ako napríklad pri prvom stretnutí so Sigmundom Freudom spolu údajne strávili dlhé hodiny v neprerušovanom dialógu. Rovnako tak usiloval o plnenie potrieb introvertného zamerania svojej osobnosti a rád sa venoval umeleckej činnosti, ktorú používal skôr pre subjektívny spôsob katarzie duše, než ako aktivitu zameranú na objekt. Najvýstižnejším termínom v spojitosti s jeho teóriou *psyché* je celosť osobnosti, ktorá je výsledkom osobnostného rozvoja a ku ktorej by človek mal smerovať vo všetkých vývinových štádiách svojho života. Najvýznamnejší znak celostnej jednoty kreatívne stvárňoval v mandalách (v sanskrte pojem označujúci kruh). Už v detstve venoval veľkú pozornosť symbolike snov a tento záujem pretransformoval do psychiatrickej praxe. So záujmom analyzoval bludy a halucinácie, v ktorých videl hlboký zmysel a zároveň terapeutickú cestu či kľúč k uzdraveniu. Jednoducho chcel pochopiť ako funguje psychika bez jednosmerného pozorovania patologických výchyliet. V spojitosti s Carlom Gustavom Jungom je nutné spomenúť profesionálny vzťah s otcom psychoanalýzy Sigmundom Freudom. Ten sa predovšetkým usiloval o liečenie neuróz a psychóz, pričom Jung sa naopak posúval spôsobmi ešte vedecky nerozvinutej pozitívnej psychológie (neskoršie rozoberanej americkým psychológom Abrahamom Maslowom) k seberealizácii a rozvoji osobnosti pacientov. Freud sa odklonil od oficiálneho psychiatrického prúdu, keď na konferenciách (okolo roku 1905) otvorene hovoril o detskej sexualite a tým odmietal tabuizovanie sexuality. Freud sa neskoršie rozhodol odstúpiť a prenechal svoje učenie „korunnému princovi“, ten opustil sanatórium a univerzitu a venoval sa dráhe súkromného psychiatra. (Antier, 2012 s. 71) V tomto období Jung nasleduje svoj najpodstatnejší názorový vývin a odlišuje sa od freudiánskeho učenia, jednostranne zameraného na sexuálnu stránku jedinca. Je dôležité spomenúť, že on túto podmienenosť libidom neodmieta, ale rozširuje Freudovo poňatie vedomia. U Junga pociťujeme veľkú otvorenosť voči okultizmu so záujmom o spiritualitu. Jeho inšpiračné zdroje nachádzame taktiež v budhistickom učení a východnej filozofii. (Hall, a iní, 1999 s. 108)

Individualizácia, osobné nevedomie a kolektívne nevedomie

Vedomie a nevedomie funguje v tzv. kompenzačnom vzťahu, pričom sa využíva proces vytesňovania. „Vytěsnění je proces, který nastupuje v raném dětství

pod morálnim vlivem okolí a trvá po celý život. Analýzou se vytěsnění ruší a vytěsněná přání se stanou vědomými.” (Jung, 1998 s. 13)

Hlavnou funkciou vedomia je roztrieďovať nadobudnuté pamäťové obsahy podľa dôležitosti a frekvencovanosti vedomého užívania. Kryptomnézia je proces znovuobjavovania ukrytých myšlienok, ktoré sa ale v danom momente subjektu javia ako nepoznané, nové podnety. Podľa Junga k nej majú najbližšie umelecky činní jedinci. Zabúdanie funguje na individuálnej, ale taktiež aj kolektívnej úrovni. Práve skrze pozorovanie tohto javu u pacientov sa Jungovi podarilo objaviť dôležité postavenie nevedomia, ako približuje Tjeu van den Berk vo svojej práci z roku 2012, *Jung on Art. The Autonomy of the Creative Drive*.

Môžeme povedať, že Freud bol najviac zaujatý individuálnym nevedomím. A v tom prichádza Jung a obohacuje túto teóriu o kolektívnu polohu. „Náš život je týž, jaký byl od věčnosti. V žádném případě není v naší mysli nic pomíjivého, protože tytéž fyziologické a psychologické procesy, které byly pro lidi po tisíciletí příznačné, stále ještě trvají a dávají vnitřnímu pocitu nejhlubší tušení věčné kontinuity živoucího.“ (Jung, 1998 s. 61) Dôležitým ukazateľom Jungovej teórie osobnosti je dôraz na fylogenetický pôvod, ktorý spočíva v dedičstve minulých zážitkov spoločnosti zachovaných v pamäti jedinca. Cesta tvorivého procesu začína v nevedomí, kde sú oživované kolektívne symboly spojené s ľudstvom a pri ich rozvinutí vzniká umelecké dielo. (Scékács, 2013 s. 20) Jung vyzdvihol dôležitosť zabudnutých myšlienok, pocitov a túžob, ktoré sa ukrývajú v nevedomí človeka a môžu byť odkryté pri umeleckej činnosti, práve preto vyzdvihoval dôležitosť umeleckej činnosti u svojich pacientov. (Berk, 2012 s. 67)

Archetypy

Patria medzi základné pojmy analytickej psychológie. Jedná sa o vrodené tendencie, ktoré zohrávajú rolu v chovaní človeka. Archetypy predstavujú pomyselné vzorce a mentálne obrazy, ktoré reprezentujú kolektívne nevedomie a taktiež ovplyvňujú naše kultúrne, filozofické či náboženské správanie. Najvýznamnejšie sú tieto štyri : bytostné ja, tieň, animus a anima, persona. Bytostné ja je jednotou vedomia a nevedomia individuálnej osobnosti. Jeho súčasťou je archetyp dieťaťa, ktoré v nás vzbudzuje nádej, schopnosť aj v dospelom veku vidieť naivnú krásu okolného sveta, keď naše ego hovorí opak. Tieň je prenosom osobného nevedomia, určitej predstavy zla, na druhé osoby. Cieľom je vyrovnať sa

s touto rovinou nevedomia a predovšetkým si uvedomiť vlastný podiel na tomto prenose. Animus a anima fungujú ako forma navigácie pri hľadaní partnera/partnerky, ale taktiež určujú spôsob nahliadania na svet skrze nevedomé duševné obsahy. „Anima jako femininum je výlučně postava, která kompenzuje mužské vědomí. U ženy má však kompenzující postava mužský charakter, který lze vhodně nazvat animus.“ (Jung, 1998 s. 73)

Vývoj persony

Personu vnímame ako sociálnu masku, ktorú meníme podľa toho, s akým človekom sa stretneme. Vytvára určitú povrchovú obranu osobnosti, ktorá nám napomáha asimilácii s vonkajším prostredím. Jung ďalej upozorňuje na nebezpečnú rovinu zjednotenia bytostného ja so sociálnou maskou. Z dlhodobého hľadiska takáto bezprostredná identifikácia so spoločenskou rolou vedie k zrodu mnohých neuróz.

Komplex

Pri prvom výskume použil metódu slovo-asociačného testu, v ktorom boli sledované vedomé prúdy myšlienok pacienta a vďaka tomu rozvinul teóriu komplexu. Ide o potlačené psychické obsahy, ktoré vstupujú do vedomia pri určitej psychickej nerovnováhe. „Tendence učinit asimilací komplexy nereálnými nedokazuje jejich nicotnost, ale právě naopak jejich důležitost. Jsou negativním příznakům instinktivního strachu primitivního člověka před temnými, neviditelnými věcmi.“ (Jung, 1998 s. 252) Dlhodobé potlačovanie komplexov obvykle vyústi v disociáciu osobnosti. Sny a komplexy dláždia pre Junga kráľovskú cestu do nevedomia. „Sen však může ukazovat právě opak obsahu komplexu, čímž chce na jedné straně zdůraznit přirozené fungování, které by mohlo člověka od komplexu osvobodit, a na druhé straně poukázal na cestu, kterou je třeba sledovat.“ (Scékács, 2013 s. 91) Jung ďalej poukazuje na zásluhy francúzskej psychopatológie¹, ktorá nám ozrejmila mnohopočetné štiepenie vedomia a autonómiu jednotlivých častí s vlastnou funkciou pamäte rovnako ako komplex. (Jung, 1998 s. 247)

¹ Konkrétne spomína záslužnú prácu Pierra Janeta, ktorý špecializoval svoj výskum na disociačné poruchy osobnosti, čím etabloval analytickú psychológiu.

Popredná švajčiarska psychologička Jolande Jacobi² zdôrazňuje prirodzené miesto komplexov v psyché každého jedinca, pričom treba rozlišovať medzi ich zdravou alebo chorobnou podstatou, ktorá je závislá na stave vedomia. (Scékács, 2013 s. 49)

Význam umenia pre rozvoj osobnosti

Samotný Jung o umení nenapísal žiadnu monografiu, ale môžeme povedať že sa umeniu venoval intenzívne v rozličných štúdiách. Taktiež udržiaval korešpondenciu s nemeckým básnikom, romanopiscom a maliarom Hermanom Hesse. O modernom umení diskutoval s britským umeleckým kritikom Herbertom Readom. Spočiatku bol Jung presvedčený o tom, že podstata umenia nemôže byť nahliadaná žiadnou vedeckou metodológiou. V roku 1921 napísal: „Estetika je vo svojej podstate aplikovaná psychológia.”³ (Berk, 2012 s. xii.; vlastný preklad)

Vychádzal z poznatkov historika umenia Wilhelma Worringera. Zásadná bola jeho práca s psychologickým zameraním, v ktorej rozoberal protipóly umeleckej tvorby s extrovertným alebo introvertným zameraním. V skratke konštatujeme, že extrovertný umelec jedná empaticky s realitou, zachováva jej prirodzenú podobu, sympatizuje s objektom, pričom naopak introvertný umelec sa dištančuje od presnej nápodoby reality, tým vzniká abstraktná rovina diela, využívajúca nejednoznačné geometrické prvky. (Berk, 2012 s. 33)

2. Charakteristika psychologických typov podľa C. G.

Junga

Na začiatok je potrebné rozlíšiť obecné typy zamerania – extrovertné a introvertné. C. G. Jung navrhuje rozdelenie typov podľa zamerania vedomia (extrovertné a introvertné) a dominantnej funkcie (myslenie, cítenie, vnímanie, intuícia), ktoré si ešte bližšie predstavíme v nasledujúcich podkapitolách. Rozdiely medzi typmi nachádzame vo všetkých vrstvách populácie, u mužského aj ženského pohlavia nezávisle na veku, výchove, či vzdelaní. Líšia sa predovšetkým postojom k objektu.

² Narodila sa v Maďarsku a dospelosť strávila vo Viedni a v Curychu. Bola poprednou žiačkou C. G. Junga a neskôr aj jeho profesnou kolegyňou. Významnou vo svete psychológie sa stala vďaka interpretácii Junga v knihách ako *Človek a jeho symboly* či *Cesta k individuácii*, v ktorých ozrejmuje podstatu Jungovej analytickej psychológie.

³ „Aesthetics by its nature is applied psychology.”

„Introvert se chová vůči objektu abstrahujícím způsobem; v podstatě se neustále snaží odejmout objektu libido, jako by měl zamezit přílišnému vlivu objektu. Extrovert se chová vůči objektu pozitivně... své subjektivní zaměření orientuje neustále podle objektu a na něj ho také vztahuje.“ (Jung, 1998 s. 260)

Introvertne zameraní jedinci preferujú zameranie na svoj vnútorný svet, najdôležitejšie rozhodnutia a činy sú podmienené subjektívnymi názormi, myšlienky najprv prehodnocujú skôr než ich vyslovia nahlas, sú spravidla dobrí poslucháči a dôležitá je pre nich samota (radšej pracujú na projekte sami, čo im dodáva vlastnosť sebestačnosti), alebo aspoň menší okruh známych osôb, kedy môžu smerovať svoju energiu na subjektívne túžby a dopĺňajú tým energiu, ktorú vyčerpali pri sociálnych interakciách. Podstatná je pre nich hĺbka vzťahov, ktoré udržujú s menším počtom ľudí narozdiel od extrovertov. V dnešnej spoločnosti je štatisticky známe väčšie percentov extrovertne zameraných ľudí, aj v rámci hodnotenia určitého sociálneho kapitálu sú extroverti, známi svojou výrečnosťou a angažovanosťou v spoločenských situáciách, všeobecne uznávaní ako úspešnejšie osoby. „Jung predpokladá, že extrovertní tvoření je uměleckým přeformováním prožitků vnějšího světa, zatímco tvorba introverta vzniká jeho přemožením vnitřními obsahy, které se mu významným způsobem přelévají do pera nebo štětce.“ (Scékács, 2013 s. 33)

„Převrácení typu může podle okolností těžce poškodit fyziologické zdraví organismu, poněvadž většinou způsobuje silné vyčerpání.“ (Jung, 1998 s. 263)

Jung poukazuje na negatívne dopady spojené s extrovertným zameraním vedomia, ktoré vedie priamo k objektu a subjektívne potreby zaháňa do nevedomia, pričom dlhodobé potláčanie bez kompenzácie môže viesť k nervovému zrúteniu osobnosti. Subjektívnymi požiadavkami sú myslené všetky formy života závislé na citu, ako napríklad estetické aktivity, náboženské skúsenosti, vyjadrovanie vkusu či zmyslu pre umenie. „Vytěsněná část citu uniká vědomí a rozvíjí pak pod prahem vědomí aktivitu odporující vědomým záměrům.“ (Jung, 1998 s. 287)

Problematická môže byť aj samozrejme introvertne zameraná osobnosť ako spomína Jung ďalej. Pre introverta je náročné vydržať dlhodobo vystavený objektu, pričom je charakteristické tlmenie subjektívnych túžob a z dlhodobého hľadiska táto nerovnováha môže viesť k neurotickému zrúteniu, „projeví se většinou v tom,

že lidé buď už neví, co vlastně chtějí, a nemají už do ničeho chuť, nebo chtějí příliš mnoho najednou a mají chuti hodně, ale do nemožných věcí.“ (Jung, 1998 s. 273)

U introvertov sa objavuje tendencia subjektívizovať svoje vedomie, ktoré ho ešte viac oddeľuje od objektu. „Subjekt, který je ve skutečnosti základem, totiž vlastní bytostné Já, je daleko rozsáhlejší než já, poněvadž zahrnuje i nevědomí, zatímco já je v podstatě středem vědomí.“ (Jung, 1998 s. 326) Introvertné zameranie nejaví záujem o objekt (ba dokonca by sa dalo povedať, že imponuje objektu a tým prichádza k veľkej strate psychickej energie), a rovnako extrovert sa nezaujíma o subjektívne hľadisko.

Racionálne a iracionálne funkcie vedomia

Jung diferencuje funkcie podľa individuálneho pozorovateľovho zamerania, pokiaľ prevažuje uňho usudzovanie, tvrdí že má väčší príklon k vedomému charakteru. Autonómnu pozíciu vytvára fantázia, ktorá nebýva priradená k žiadnej zo 4 základných funkcií, ale môže prispievať tvorivej sile každej z nich. „Umělcova fantazie, která je zvláštní schopností nebo darem, nesmí být zaměňovaná ani s aktivní imaginací, která umožňuje vyzdvížení, oživení a zachycení obrazů kolektivního nevědomí, ani s intuicí, která představuje jeden ze způsobů pojímání psychických dat, tedy funkci vědomí.“ (Scékács, 2013 s. 34)

Medzi racionálne funkcie zahŕňame myslenie a cítenie, ktoré využívajú hodnotenie pre poznávanie jedincovej reality a sú silne ovplyvnené rozumovým úsudkom. Intuícia a percepcia (vnímanie) sú iracionálne funkcie v zmysle empirického nazerania „jejich úsudek nedokáže většinou držet krok s jejich zkušeností“ (Jung, 1998 s. 319), predovšetkým vnímanie je založené priamo na zmyslovej percepcii vonkajšieho sveta. Tieto funkcie nevznikajú pri rozumových postupoch ani pri hodnotení. Nemali by byť nahliadané ako protipóly racionálnych funkcií. Všetky štyri funkcie sú zastúpené v psyché každého jedinca. (Hall, a iní, 1999 s. 99) Rovnako dôležitú funkciu zohráva aj zameranie nevedomia. U extrovertného typu má často introvertujúcu povahu, môžeme povedať že ide o kompenzačný vzťah medzi vedomím a nevedomím, ktoré funguje na podobnom princípe aj u introvertného typu.

„První funkce je vždy výše diferencovaná nežli funkce probíhající neúmyslně a spontánně, jež navíc mají poněkud infantilní a primitivní vlastnosti. Někdy dělá

první funkce dojem normality, zatímco méně diferencované funkce se vyznačují něčím abnormním nebo patologickým.“ (Jung, 1998 s. 276)

Jolande Jacobi upozorňuje na druh porušenia psychickej rovnováhy, kedy nadmerne diferencovaná funkcia môže viesť k psychopatologickým problémom (ktoré je možné liečiť skrze analýzu), rovnako škodlivo na psychiku osobnosti môže pôsobiť aj porucha nediferencovania žiadnej z funkcií, čo odpovedá „stavu psychiky dítete, dokud ještě nemá žádné pevné Já.“ (Scékács, 2013 s. 30)

Myslenie

Funkcia myslenia vychádza rovnako zo subjektívnych nevedomých obsahov, ako aj nadobúda poznatky objektívneho charakteru. Jung upresňuje, že extrovertné myslenie nemusí byť čisto založené na premýšľaní o obecných faktoch, ale môže produkovať ideje vychádzajúce z vonkajšieho prostredia (skrze tradície, výchovu či vzdelanie) a taktiež dôležitým je aj smer usudzovania k objektu alebo subjektu daného predmetu. Zdôrazňuje zákonitosti našej doby, v ktorej je významnejšia spoločenská hodnota prikladaná extrovertne zameranému intelektu. Na druhej strane, introvertný druh myslenia nie je smerovaný podľa objektívnej skutočnosti, ale väčšiu mieru pozornosti prikladá subjektívnym myšlienkovým procesom, čím sa nemení samotná funkcia, iba jej spôsob prejavu. „Rozdíl mezi těmito dvěma způsoby myšlení se však stává pro naše přírodovědně orientované myšlení ještě zřetelnější, když se subjektivně orientované myšlení pokouší uvést objektivně dané do objektivně neexistujících souvislostí, to znamená podříditi je subjektivní ideji.“ (Jung, 1998 s. 276 – 281)

Extrovertný myslivý typ

Zameriava sa na posudzovanie vonkajších javov s názorovou zhodou obecné platných zákonitostí, ktoré odpovedajú objektívnym zákonom sveta. U tohto typu je dominantná funkcia myslenia, myšlienky sú intelektuálneho charakteru. Častým problémom je nutkavá potreba vylúčiť subjektívne zamerané životné aktivity a potlačovať ostatné psychické funkcie do nevedomia, pričom dochádza k ich deformovaniu. Jung poukazuje, že myslenie tohto typu má pozitívnu kvalitu, ktorá vedie k novým poznatkom. Negatívna rovina myslenia je viditeľná v povrchnom dedukovaní javu, ktorá zjednodušuje danú problematiku ako Jung spomína napríklad u teosofického učenia. (Jung, 1998 s. 283 – 295)

Introvertný myslivý typ

Toto myslenie začína a končí subjektívnym zameraním, je schopné vytvárať nové východiská, nové teórie, nakoľko obecné fakty využíva len plošne pre argumentáciu jeho subjektívnych idejí. Problém nastáva v momente, kedy subjektívna rovina sa previnie do neuchopiteľného mystického zobrazovania skutočnosti (často vychádzajúceho z archaických typov v nevedomí) a v tom sa odhalí absencia vzťahnosti introvertného jedinca na objektívnu skutočnosť, čo sa môže negatívne prejavíť v nedostatočnej schopnosti prezentovať vlastné idey navonok. (Tamtiež, s. 331 – 334)

Cítenie

Často dochádza k mylnému chápaniu tejto funkcie, kedy sa jej priradzuje subjektívna skutočnosť. Dôležité je uvedomenie extrovertného hľadiska cítenia, ktoré sa orientuje podľa objektívne platných skutočností. „Obraz môže byť napríklad označen jako ,krásny‘, pretože o malbě pověšené v nějakém salónu a signované známým jménem se všeobecně má za to, že je ,krásná‘.“ (Jung, 1998 s. 296) Introvertné cítenie má podobné vlastnosti ako introvertné myslenie, akurát vyjadrenie citov je náročnejšie než vyjadrenie myšlienok.

Extrovertný citový typ

Podstatou extrovertného cítenia je schopnosť vpraviť sa do situácie, názorovo a hodnotovo vyhovieť spoločenskému predikátu. Extroverzia u cítenia je vnímaná ako tvorivá sila, ktorá sa prejavuje skrze formu hodnotenia: „Hodnocení, jež jsou výsledkem citového aktu, odpovídají buď přímo objektivním hodnotám, nebo alespoň určitým tradičním či všeobecně rozšířeným měřítkům hodnot.“ (Jung, 1998 s. 296) Negatívnu rovínu tohto typu zamerania Jung nazýva „disociáciou cítenia“, pričom dochádza k pohlteniu subjektívnej jedinečnosti objektívnym citovým hodnotením. (Tamtiež, s. 296 – 297)

Introvertný citový typ

Je najčastejšie rozoznateľný u žien, ktoré Jung bližšie charakterizuje ako tiché povahy, ktoré si držia odstup od vonkajšej spoločnosti, neupozorňujú na seba (čo iba podtrhuje charakteristiku introvertného typu), často môžu mať melancholický temperament. City majú intenzívny charakter, čo znamená, že sú rozvinuté do hĺbky.

Percepcia (vnímanie)

Jedná sa o zmyslový proces, ktorého výsledkom je zmyslový vnem. Tento ľudský typ preferuje poznanie skrze skúsenosti než teoretické poznatky, taktiež ho viac zaujímajú detaily a presné fakty skôr ako súvislosti a komplikované špekulácie nad problémom vyžadujúce nové možnosti. V porovnaní s druhou iracionálnou funkciou sa percepcia zaoberá zmyslovo vnímaným povrchom objektu, pričom intuícia sa snaží preniknúť do jeho vnútra. (Tamtiež, s. 313)

„Percepcie je determinována převažně objektem a ty objekty, které vyvolávají nejsilnější vjem, jsou pro psychologii jedince rozhodující.“ (Jung, 1998 s. 306)

Extrovertný percepčný typ

Subjektívny podiel percepcie býva vytesnený, za to však tento ľudský typ má silne vyvinutý zmysel pre objektívne nazeranie skutočnosti. Zaoberá sa skutočnými a vecnými vnemami, ostatné pocitové výjavy potlačuje alebo zosmiešňuje. „Pokud myslí a cítí, redukuje vždy na objektivní základy, to znamená na vlivy, které pocházejí od objektu.“ (Jung, 1998 s. 309)

Čím viac je táto funkcia dominantná, tým je väčšia pravdepodobnosť prejavovania inferiorných vytesnených funkcií v podobe primitívnych projekcií na objekt (protikladne voči zmyslu pre realitu).

„Vznikají ty nejdobrodružnější domněnky; jde-li o sexuální objekt, hrají velkou roli fantazie žárlivosti a rovněž stavy úzkosti. V těžších případech se rozvíjí nejrůznější fobie a obzvláště nutkavé symptomy. Patologické obsahy mají podivuhodný charakter ireálnosti, často zabarvený morálně a nábožensky.“ (Jung, 1998) (Jung, 1998 s. 310)

Introvertný percepčný typ

Tento typ je primárne založený na subjektívnom podiele percepcie, čo Jung bližšie popisuje ako „nevědomou dispozici, která mění smyslovou percepci již při jejím vzniku, a tím ji odnímá charakter čistého působení objektu.“ (Jung, 1998 s. 350) Subjektívny faktor je najlepšie pozorovateľný na umení, predstavme si, že niekoľko maliarov maľuje ten istý námet, ale výsledné obrazy sa budú jeden od druhého líšiť, nakoľko u každého prevládajú iné psychické nálady a spôsoby percepcie foriem a farieb.

Intuícia

„Je to aktivní, tvořivý proces, který toho dotváří na objektu právě tolik, kolik z něj odjímá. [...] Intuice ovšem zprostředkuje především jenom obrazy nebo náhledy vztahů poměrů.“ (Jung, 1998 s. 312)

Častejšie funguje ako pomocná funkcia. Jung ju charakterizuje ako nevedomú súčasť vnímania, ktorá je práve kvôli tomuto náročnejšia na rozlíšenie. Pokiaľ je funkcia intuície vo vedomej vedúcej pozícii, tento ľudský typ hľadá v bežných situáciách neustále nové možnosti a východiská pre uspokojenie inuitívnych túžob. Nevenuje veľkú pozornosť jednotlivým podrobnostiam, ale skôr sa zaujíma o súvislosti daných javov okolného sveta. Takíto ľudia majú tendencie uprednostňovať záujmy vyžadujúce kreatívnu, imaginatívnu aktivitu, pre ostatných ľudí (predovšetkým s opačným typom) môžu vyvolávať dojem netrpezlivého či nedôsledného človeka. (Robert R. Bargar, 1984 s. 57) V minulej podkapitole o percepcii sme sa dozvedeli, že sa táto funkcia orientuje podľa fyziologicky najsilnejšieho zmyslového vnemu, u intuície je to naopak, a teda vychádza z vnemu, ktorý je pre danú osobnosť najhodnotnejší (podľa nevedomého zamerania). (Jung, 1998 s. 313)

Extrovertný intuitívny typ

Nie je orientovaný ani rozumovou ani citovou morálkou, ale verí vo vlastné schopnosti intuície rozoznať nové možnosti nazerania na bežné veci, nezaujíma sa o obecnú uznávanú skutočnosť, ktoré ponúka obmedzené hodnoty. Jung tvrdí, že sa tento typ najčastejšie vyskytuje u žien. Problematickou sa môže javiť jeho neschopnosť vytrvať pri práci až do konca, nakoľko ho rýchlo zaujmú nové podnety, ktorým chce venovať všetku energiu. Tomuto typu najčastejšie vyhovujú povolania s tvorivým zameraním, ako sú podnikatelia, obchodníci či politici ako spomína Jung. Zameranie nevedomia funguje na podobnom princípe ako u percepčného typu. „Myšlení a cítění jsou relativně vytěsněny a vytváří v nevědomí infantilně archaiské myšlenky a city.“ (Tamtiež, s. 317)

Introvertný intuitívny typ

Obvykle sa orientuje podľa vnemového uchopenia skutočnosti, u produktívne založených jedincov dochádza k tendencii stvárňovať vnímané vnemy. Hlboko intuitívne osobnosti majú mentálne pochody signifikantne oddelené od konkrétne známej skutočnosti a javia sa veľmi záhadnými aj pre svoje

blízke okolie. Tento typ je podľa Junga najčastejšie charakteristický pre povahu stvárňujúcu snílka a umelca: „Pokud je umělcem, pak jeho umění ohlašuje neobyčejné, světu vzdálené věci, které hrají všemi barvami, jsou zároveň významné i banální, krásne i groteskní, vznešené i rozmarné. Není-li umělcem, je často zneužitým géniem.“ (Jung, 1998 s. 361) Zaujímavým charakterom, ktorý spomína Jung, je typ morálneho intuitíva, ktorý sa vzd'ahuje od estetického hodnotenia smerom k otázke morálnym významom jeho vízií. Najviac vytesnenou funkciou býva u tohto typu percepcia, nakoľko má najpodobnejšie východiská ako intuícia (zameriava sa na zmyslové vnemy). Pre dodržanie kompenzačného vzťahu sa v nevedomí rozvíja extrovertný perцепčný typ.

3. Umelecký prejav podľa Herberta Reada

Herbert Read sa narodil v roku 1893 v regióne Yorkshire vo Veľkej Británii. Jeho otec patrila do línie farmárov. Bližšie informácie o svojom detstve spísal do autobiografie s názvom *The Innocent Eye*. Počas štúdia na univerzite v Leeds venoval veľkú pozornosť literatúre, filozofii a právu. V neposlednom rade bol činným v úlohe básnika, literárneho kritika a editora (konkrétne editoval *Psychologické typy* od Carla Gustava Junga, ktoré vyšli v roku 1921). (Fishman, 1963 s. 143) V svojej kritickej činnosti sa čiastočne odkláňa od súčasného analytického prúdu umeleckého kriticizmu, ktorý vychádzal z štrukturalistickej teórie a videl umelecké dielo ako svojbytný objekt, Read sa vyvíjal smerom k filozofickému kriticizmu, ktorý považoval za základ v skúmaní historického a psychologického kontextu tvorivej činnosti umelca. Je nutné podotknúť, že jeho kritická tvorba zachováva formalistické tendencie s ohľadom na sociohistorické zázemie tvorby. Podstatnou premenou v jeho hodnotení estetických objektov, ktorým ovplyvnil budúce generácie kritikov, bol odklon od klasickej doktríny hodnotenia podľa krásy. Najbližšia mu bola psychoanalytická rovina vychádzajúca z Jungovej teórie, kedy kreatívnu a umeleckú činnosť videl ako uvedenie intuitívnych a iracionálnych podnetov z podvedomia do formy umeleckého diela. „Svet spoznáваме skrze subtílné médium temperamentu a pokiaľ túto skúsenosť hodnoverne reprezentujeme, sme schopní vyprodukovať niečo výnimočné, niečo v každom prípade jedinečné pre náš vlastný temperament. V závere, všetky rozdielnosti štýlov sa dajú redukovať na rozdielnosti temperamentov. Ak predpokladáme, že každý umelec uplatňuje slobodu prejavu svojho temperamentu v maľbe, z toho nám vychádza také množstvo typov malieb ako je typov

osobností.“⁴ (Fishman, 1963 s. 159 - 160) Jungiánsku psychológiu obsiahle uplatňuje vo viacerých publikáciach, z nich je dôležitá napríklad kniha *The Forms of Things Unknown* z roku 1960, v ktorej objasňuje podstatu kreatívnych procesov z filozofického hľadiska: „umenie je kompozíciou zmyslovej skúsenosti do významotvorných vzorcov, pričom všetko poznanie a inteligencia sú porozumením a interpretáciou týchto vzorcov. Mýtus je čítaním rituálnych vzorcov, a z mýtu vzostupujú všetky náboženstvá a filozofia.“ (Read, 1960 s. 102) V značnej miere bol, rovnako ako Jung, ovplyvnený historikom umenia Wilhelmom Worringerom. Jeho významná práca *Abstraction and Empathy* z roku 1908 ovplyvnila mnoho avantgardných umeleckých smerov. Worringer napríklad klasifikuje umenie paleolitickej a neolitickej doby vzhľadom na geometrické a organické formy, teda podľa psychologického a sociologického základu: „Abstraktné, geometrické formy sú spojené so spoločnosťami utlačovanými prírodnými zákonmi a teda východisko hľadajú v nemateriálnej, či duchovnej realite; organické formy sú blízke pre spoločnosti, ktoré majú religiózne povedomie a cítia jednotu s prírodou, pričom hľadajú duchovné naplnenie vo viditeľnom svete.“⁵ (Fishman, 1963 s. 163) Taktiež poskytuje náhľad na premenu percepcie umenia v rámci historického vývoja. Vo svojej obsiahlej publikačnej činnosti navrhuje reformné kroky k edukácii výtvarnej výchovy a tiež aj vyzdvihuje pozitívne vplyvy estetickej výchovy v pedagogickej praxi. „Umenie podľa Reada sa stáva hlavným zdrojom nadobúdania dôležitého poznania a znalostí, vytváraním morálnych hodnôt a zmyslu pre komunitu, a predovšetkým, nás vedie k uskutočneniu vlastnej jedinečnosti a individuálnej slobody.“⁶ (Keel, 1969 s. 48) Témam psychosociálneho vývoja detskej kresby a rozdielnostiam vo vnímaní minulého a moderného umenia v rámci typológie estetickej percepcie budeme venovať väčšiu pozornosť v tejto kapitole, pričom

⁴ "We experience the world through the subtle medium of a temperament, and if we faithfully represent that experience, we produce something unique, or at any rate, something typical of our temperament. In the end, all differences of style reduce to differences of temperament. If we now assume that the artist is at liberty to express his temperament in painting, then there ought to be as many types of painting as there are types of persons."

⁵ "Abstract, geometrical forms are associated with societies oppressed by nature, and hence preoccupied with nonmaterial (that is spiritual) reality; organic forms with societies which are aware of a sense of unity with nature and find spiritual satisfaction in the visible world."

⁶ "Art, in Read's sense, becomes a means of acquiring important knowledge and skills, of developing morality and a sense of community, and most importantly, of achieving self-actualization and individual freedom."

budeme vychádzať z Readovej knihy *Education Through Art* (v českom preklade *Výchova uměním*).

Estetická apercepcia podľa psychologických typov

Umenie je podľa Herberta Reada „úsilí ľudstva o integraci základních forem fyzikálního vesmíru s organickými rytmy života“. (Read, 1967 s. 131) Jeho štúdium psychologických typov vychádza z psychoanalytických a fyziologických metód (napr. chemická základňa metabolizmu). Podnetnou témou v estetike bol aj výskum rozdielov vnímania jednoduchých farieb, ktorého autorom je britský estetik a profesor na univerzite v Cambridge Edward Bullough. Výsledkom sú štyri vnemové typy, ktoré pomáhajú rozoznávať spôsoby hodnotenia farieb z estetického hľadiska. Tieto typy sú: objektívny typ, fyziologický typ, asociatívny typ a charakterový typ. Svojou bližšou charakteristikou, ako ju predstavil Read, sa najviac približuje Jungovmu deleniu funkčných typov. **Objektívny typ** je najviac charakteristický svojou tendenciou hodnotiť podnety intelektuálnym merítkom, teda môžeme povedať, že odpovedá funkcii myslenia. **Fyziologický typ** (intrasubjektívny) má najbližšie k funkcii vnímania, nakoľko sa orientuje podľa fyziologických účinkov farebných podnetov. **Asociatívny typ** zodpovedá funkcii cítenia, keďže asociácie priamo ovplyvňujú cítenie subjektov: „nepříjemné asociované obsahy barvu pokusné osobě pokazí, jako zase příjemné asociace činí barvu samu příjemnou“. (Read, 1967 s. 111) **Charakterový typ** spadá pod funkcii intuície, vyznačuje sa vysoko abstraktným vnímaním farebných podnetov bez nutnosti nakloniť sa konkrétnej farbe: „Osobitá obsahová dvojitést tohoto temperamentu spolu s jeho zvláštními vztahy a vzájemným prolínáním subjektivních stavů s objektivní barvou, skutečnost, že individuum takřka samo sebe promítá do objektu a opět sebe v něm objevuje, pomůže vysvětlit zdánlivě paradoxní tvrzení, že estetické hodnocení se u tohoto typu vyznačuje zároveň maximem důrazu a minimem osobního cítění.“ (Read, 1967 s. 112) Hlavnou otázkou mnohých výskumov sú dôvody a pohnútky duševných i fyzických prejavov detí. Možnú odpoveď nám ponúka škótsky psychiater Ian Suttie: „směrodatným motivem individuálního vývoje je usilí překonat úzkost z odloučenosti, která začíná odstavením dítěte, a ve všech svých společenských činnostech – počítaje v ně i umění, vědu a náboženství – se individuum snaží

obnovit alebo nahradiť onu materskou lásku, ktorou ve svém útlém věku ztratilo.⁷
(Read, 1967 s. 189)

Korešpondencia psychologických typov a umeleckých štýlov

V kapitole dedikovanej popisu Jungových psychologických typov sme určili 8 vymedzených typov psyché. Read bližšie charakterizuje možné estetické prejavy u rozličných umeleckých štýlov, ktoré by mali spadať pod jednotlivé typy.

Moderné umenie

Pre lepšiu prehľadnosť je súčasné umenie rozdelené do 4 skupín (realizmus, surrealizmus, expresionizmus a konstruktivizmus). K prvej skupine (realizmus) spadá aj naturalizmus a impresionizmus, nakoľko označujú napodobujúci postoj voči vonkajšiemu svetu. V druhej skupine sa nachádza aj futurizmus, ktorý označuje reakciu z vnútorného sveta voči duchovným hodnotám. S expresionizmom sa spája fauvizmus, ktoré usilujú o to zachytiť subjektívnu zmyslovú skúsenosť umelca. V štvrtej skupine sa nachádza kubizmus a funkcionalizmus, ktoré označuje zaujatie abstraktnými formami. Podľa tejto charakteristiky dochádzame k paralelnému vzťahu medzi Jungovými typmi a umeleckými štýlmi v tomto znení:

realizmus je najbližšie k funkcii myslenia,

surrealizmus patrí k cíteniu,

expresionizmus patrí k funkcii vnímania,

konštruktivizmus je najbližšie k intuícii. (Read, 1967 s. 115, 116)

Objektívne a subjektívne obecné zameranie, odpovedajúce extroverzii a introverzii, sa pochopiteľne premieta i do týchto umeleckých typov. Objektívny postoj u realizmu je vhodne označený ako „fotografický naturalizmus“ nakoľko sa snaží čo najvernejšie zobrazit' obecnú známú skutočnosť. Subjektívny postoj sa najviac približuje k impresionizmu, nakoľko umelec sa snaží postihnúť realitu skrze vlastné nazeranie. U surrealizmu je zväčša väčšia prevaha introvertného zamerania, ktoré sa snaží vyobrazit' nevedomé pohnútky umelcovej psyché. Extraverzia u surrealistov je vyjadrovaná do vonkajších objektov aplikovaním nevedomých

⁷ Spoločenské prejavy u detí bližšie popísal v diele *Origins of Love and Hate* (Londýn, 1935), s. 71.

obsahov. U expresionistického umenia uvádza Read najjednoduchší príklad karikatúru človeka, u tohto prvku pri extrovertnom postoji nie je cieľom zachytiť čisto objektívny výčet znakov reality, ale skôr ide o zachytenie zmyslovej hodnoty objektu, pričom dochádza k opominutiu rozumových a duchovných hodnôt. Subjektivita u expresionizmu zobrazuje samotné umelcove vnemy, podľa Reada dokonale predstavuje „haptické kreslení a modelování slepců od narození“⁸. (Read, 1967 s. 118) Abstraktné podoby u extrovertného intuitívneho typu sú najčastejšie zobrazované v funkcionalistickej architektúre a v užitom umení, na druhej strane introvertný postoj je vyjadrený „v čisté neboli nefunkční abstraktní malbě a skulptuře, kde umělcova intuice není zaměřena k žádnému vnějšimu cíli mimo výraz – v konkrétních prvcích hmoty, obrysu, barvy a tónu – jeho vnitřního smyslu pro harmonické vztahy nebo proporce.“ (Tamtiež, s. 118) Pre Reada sú abstraktné formy v umení „prostriedkom pre podnecovanie vedomia, pričom estetická percepcia je sama o sebe poznaním.“⁹ (Fishman, 1963 s. 168)

Umenie minulosti

Herbert Read sa vo svojom filozofickom kriticizme odkláňa nielen od doktríny krásy ako najdôležitejšieho ukazateľa umeleckej hodnoty v predošliých umeleckých formách ako napr. baroko, ale taktiež podstatne mení percepciu umenia osemnásteho a devätnásteho storočia, zdôrazňuje podstatu realizmu, ktorá tkvie v oceňovaní zobrazovania objektívnej reality bez ostychu reprezentovať nežiadúce problémy spoločnosti. (Fishman, 1963 s. 169) V tejto časti si priradíme jednotlivé psychologické typy k umeleckým štýlom minulosti. Celé dejiny umenia, od primitívneho a prehistorického umenia až po súčasnosť, vykazujú známky jednotlivých typov v rozličných epochách, ako uvádza Read. Tak ako spoločensky integrovaní ľudia vykazujú známky objektívneho aj subjektívneho zamerania podľa situácie, tak ani jednotlivé periódy dejín umenia neboli jednostranne zamerané na jeden štýl. Pochopiteľne máme mnoho ukážkových výnimiek, ktoré nasledovali individuálnu cestu a tým spodobnili odlišný výraz aj proti dominantnému štýlu.

⁸ Tieto termíny sú spojené s menami Viktor Löwenfeld a Ludovít Münz, ktorí sa venovali skúmaniu umeleckej tvorby slepých a slabozrakých detí. Ide o tzv. vizuálne a haptické typy, ktoré nie sú závislé na fyziologickom videní. Vizuálny typ vychádza z náhodných vnemov a zo snahy večiť sa do skutočnosti, pričom haptický typ premieta svoj subjektívny svet do obrazov. (Read, 1967 s. 108).

⁹ "Visual forms are integrally involved in the development of consciousness, that aesthetic experience is actually a mode of knowledge."

Extrovertný myslivý typ je známy svojou veristickou tendenciou zobrazovať objektívnu realitu, výnimkou je však arabské umenie, u ktorého len ťažko nájdeme tento typ. Zaujímavým článkom je impresionistické umenie, ktorého sa vyvinulo v druhej polovici 19. storočia v Paríži, ako uvádza Read, impresionistické tendencie je možné pozorovať už dávno pred vznikom francúzskej vetvy, a to u ranebarokného talianskeho maliara Caravaggia (vlastným menom Michelangelo Merisi), tvorby tradičného čínskeho umenia či pravekých jaskynných malieb. Impresionizmus najlepšie odpovedá **introvertnému myslivému typu**. Znovu prichádzame k termínu *participation mystique*, ktorý označuje neschopnosť subjektu odlíšiť vlastnú osobnosť od objektu, a teda môžeme povedať, že sa jedná o **extrovertný citový typ**. Táto vlastnosť sa dá najlepšie pozorovať v umení primitívnych národov. Najčastejšími námetmi gotického umenia boli tzv. transcendentné ideály akými sú Boh, sloboda a nesmrteľnosť, ktoré sú priamo spojené s **introvertným citovým typom**.

K **extrovertnému zmyslovému typu** Read priraduje všestranného umelca holandského zlatého veku Rembrandta (celým menom Rembrandt Harmenszoon van Rijn) a najvýznamnejšieho flámskeho maliara 17. storočia Rubensa (celým menom Pieter Pauwel Rubens) „v němž smyslové potěšení z předmětu jakožto vnější skutečnosti dostupuje svého nejvyššího výtvarného výrazu“. (Read, 1967 s. 121) **Introvertný zmyslový typ** jasne spodobňuje predstaviteľ španielskeho neskorého manierizmu gréckeho pôvodu známy ako El Greco (vlastným menom Doménikos Theotokópoulos). Konečne sa dostávame k poslednej kategórii **intuitívneho typu**, pričom **extrovertné** zameranie predstavuje taliansky maliar ranej renesancie Piero della Francesca (vlastným menom Piero di Benedetto) „orientuje se k vnějším objektům, ale jeho vztah není ‚smyslovým uchopením‘, nýbrž spíše intuitivním postížením. Více je zaujat konkrétností objektu, jeho formálními kvalitami, jeho abstraktními proporcemi a vztahem, jenž poutá objekt s objektem, nebo jenž by mohl vzniknout jeho výtvarnými experimenty.“ (Tamtiež, s. 121) **Introvertný intuitívny typ** je definovaný Jungom už v predošlej kapitole ako „fantazijný umelec“. Read k tomu typu priraduje aj tvorbu hudby, ktorá vychádza z podobných nevedomých základov: „její normální nejhlubší vývoj se projevuje v introvertním intuitivním druhu vědomí. Třeba poznamenat, že Jung, zdá se, zpravidla si nevšímá dokladů, jež poskytuje hudební umění.“ (Tamtiež, s. 122)

Herbert Read vyjadruje v závere dôležitú myšlienku o výchovnej povahe umenia. Negatívnou vlastnosťou estetickéj výchovy (minimálne v európskom rozmere) je jednostranný estetický štandard zakorenený v extrovertnom myslivom typu. Read navrhuje, aby pedagógovia venovali pozornosť jednotlivým postojom a ďalej rozvíjali zdedené vlohy svojich študentov s tolerantným ohľadom na individuálne zvláštnosti, ktoré by viedlo k integrovaniu dieťaťa. „Účelom estetickéj výchovy detí nikdy tedy nemôže byť umelecká tvorba toho onoho typu podľa nejakého kanonického alebo ‚vyššieho‘ estetického standardu. Takový cieľ by nebol ničím jiným nežli násilným prosazovaním intelektuálneho vývoje práve v tom predmete, ktorý má neblahý vliv intelektu korigovať.“ (Tamtiež, s. 125)

Detský umelecký prejav

Herbert Read raz povedal dôležitú myšlienku v zmysle, že strach je jediná prekážka, ktorá bráni dieťaťu i dospelému človeka v úplnom rozvinutí kreatívneho potenciálu. Pedagóg výtvarnej výchovy by mal byť otvorene zmýšľajúcim človekom, ktorý nebude nútiť žiaka kresliť podľa predlohy, ale radšej naučí žiaka technické záležitosti maľby a ukáže mu ako správne používať štetec, aby uľahčil cestu jeho kreatívnym popudom. (Keel, 1969 s. 56) Počiatočné prejavy dieťaťa majú inštinktívne základy a sú smerované k uspokojeniu základných životných potrieb, dorozumieva sa skrze výkriky, ktoré sú formou primitívnej reči. Citové a náladové počiny u batolata sú obdobné s prejavmi dospelých jedincov a môžeme ich súhrnne nazvať ako **voľné prejavy**, lebo sú nepriame a nesmerujú priamo k uspokojeniu žiadosti (sú riadené telesnými a psychologickými dispozíciami človeka). Pod voľnými prejavmi si môžeme predstaviť akékoľvek mentálne i fyzické činnosti. „Volný čili spontánni projev je nevynucené znějšnění mentální činnosti myšlenkové, citové, smyslové a intuitivní.“ (Read, 1967 s. 133) Práve u detí je najčastejšou formou voľného prejavu **hra**. Tá je neodmysliteľnou súčasťou správneho vývoja smerujúce k integrácii osobnosti, nakoľko pomáha rozvíjať pohybovú zdatnosť, spontánnosť, kreativitu a predovšetkým komunikačné schopnosti v skupine. Read zdôrazňuje spojitosť medzi hrou a umením. S umeleckou činnosťou je úzko spojená inšpirácia, tvorivosť a spontánnosť, ktorá môže podliehať aj negatívnej definícii ako „vnitřní činnost nebo chtění a nepřítomnost překážek bránících této činnosti ve vnějším světě“¹⁰. (Read, 1967 s.

¹⁰ Bližšie sa k problematike spontánnosti v spojitosti spoločenskej a politickej slobody vyjadruje Erich Fromm v knihe *Escape from Freedom*, s. 258 – 264.

131) **Inšpirácia** je chápaná ako prejav uvoľnenia nahromadeného mentálneho napätia: „Náhlé riešenie intelektuálneho problému, ‚automatický‘ alebo lyrický projev citu v poezii, improvizovaný tanec alebo hra jako uvoľnění potlačené energie, intuitivní pochopení nových tvarových vztahů v matematice, hudbě a v architektuře.“ (Read, 1967 s. 133)

Tvorivosť sa dá zhrnúť ako „spontánní průběh normálních mentálních pochodů a o jejich projev ve formě konstruktivní činnosti“. (Tamtiež, s. 134)

Empirické triedenie detských kresieb

Read vymenoval 12 kategórií triedenie detských kresieb a sú to tieto: organická, lyrická, impresionistická, rytmický celok, štrukturálna forma, schématická, haptická, expresionistická, enumeratívna, dekoratívna, romantická a literárna. **Prvé tri kategórie majú naturalistický základ.** Organická kategória má vizuálny vzťah k vonkajším objektom, znázorňuje prírodné motívy, uprednostňuje skupiny pred jednotlivými časťami (zobrazuje postavy v činnosti). Lyrická kategória je podobná organickej kategórii, ale skôr prejavuje tendencie k statickým subjektom (zátišie), využíva menej sýte, pastelové farby. Impresionistická kategória najčastejšie vyjadruje atmosféru, dojem či charakteristický detail danej situácie. Má veľmi blízko k lyrickej forme. Tieto kategórie sú blízke svojou charakteristikou introvertnému myslivému typu.

Ďalšie štyri skupiny majú základy v zobrazovaní času (opakovaní hodnôt) a priestoru. Rytmický celok je typický využívaním jedného vzoru, ktorý sa početne opakuje v kresbe. Tento typ sa najviac približuje k extrovertnému aj introvertnému intuitívnemu typu. Štrukturálna forma nie je úplne obvyklá, objekt je minimalizovaný na geometrický tvar. „Je stylizací námětu, je spíše postižením celosti uvnitř přírodního objektu nežli užitím přírodního objektu k vytvoření celosti.“ (Read, 1967 s. 162) Schématická forma je najbližšie svojím výrazom ranej detskej kresbe, ktorá využíva jednoduché geometrické útvary. Je symbolickou k objektu. Enumeratívna forma zobrazuje čo najväčšie množstvo jednotlivých častí bez záujmu o celkovú atmosféru alebo vyobrazenie súvislostí medzi časťami. Takýto umelec je pevne oddaný objektu. Najlepšie odpovedá extrovertnému myslivému typu.

Haptická a expresionistická kategória je založená na logickom skúmaní.

Haptická forma nevychádza z optického pozorovania objektu: „je zobrazením hmatových a jiných nevizuálných představ, odvozených z vnitřního tělového cití“.
(Tamtiež, s. 162) Táto forma má bližšie k introvertnému perцепčnému typu. Expresionistická kategória znázorňuje vonkajší objekt, tak ako ho vníma umelec skrze svoje zmysly. Môže mať značne karikovanú podobu, ktorá je východiskom egocentrického vnímania. Práve preto odpovedá extrovertnému perцепčnému typu.

Posledné tri kategórie využívajú imagináciu a majú citový základ.

Dekoratívna kategória sa zaoberá farebnosťou a dvojrozmernosťou znázorňovaného subjektu, estetická hodnota krásy je značne vyzdvihovaná. Tento typ je prirovnateľný k extrovertnému citovému typu. Romantická kategória zobrazuje námety z bežného života a pridáva im fantazijný rozmer. Read upozorňuje na nesúvislosť s historickým umeleckým štýlom romantizmom. „Vzpomínkové nebo eidetické představy přebudovává a znovu kombinuje invencí.“ (Tamtiež, s. 163) A nakoniec literárna kategória, v ktorej umelec použije námet (napr. z literárneho zdroju) a pomocou imaginácie (kombináciou eidetických a spomienkových predstáv) ho preformuluje, aby bol pochopiteľný pre ostatných ľudí. Lepším názvom pre túto kategóriu je pojem imaginatívna forma. Táto forma odpovedá introvertnému citovému typu. (Read, 1967 s. 161 – 169)

4. Psychologické typy, kognitívne štýly a výtvarné umenie

Postupný vývoj kognitívnej psychológie sa spája s teóriou podmieňovania u behaviorizmu. Spôsob učenia behavioristi videli ako výsledok pôsobenia odmien a trestov. Dôležitá bola aj sociálna zložka, podľa ktorej opakujeme vzorce chovania ostatných jedincov pod vplyvom prostredia. Najsilnejšou kritikou behaviorizmu bola gestaltická (tvarová) psychológia. Jej podstatou bolo skúmanie štrukturovaných celkov bez rozkladania na jednotlivé časti. Spojením oboch psychologických rovín sa dostávame k definovaniu kognitívizmu ako náuky o skúmaní spôsobov ľudského myslenia a poznania. Vďaka tomu sa rozvíja obor psychobiológie, ktorý sa zameriava na štúdium štruktúr mozgu v spojitosti s organizáciou kognitívnych procesov. Dôležitým psychobiológom bol Donald Hebb, ktorý prišiel s výskumom zmien neurálnych spojov v mozgu pri učení a s teóriou bunčných zhlukov. „Bunčné shluky se vyvíjejí v souvislosti s narůstající schopností určitého neuronu stimulovat vysíláním impulzů další

neurony. Mentální reprezentace vnější události by tedy představovala hierarchickou strukturu mnohočetných buněčných shluků.“ (Sternberg, 2009 s. 29) Už v predošlých kapitolách bola spomenutá podstatná rovina teórie osobnosti, ktorá predstavuje druhú vetvu psychologických typov. V tej časti budeme svoju pozornosť najviac zameriavať na kognitívne štýly. Tie pre nás predstavujú spôsoby, akými nadobúdame informácie z okolného sveta. Predstavujú pomyselné podmnožiny, ktoré obe vyplývajú z jungiánskych psychologických typov. Kognitívny štýl nijak nesúvisí s inteligenciou, ale predstavuje súhrn vlastností a stratégií vnímania skutočnosti, ktoré sú výsledkom psychického rastu osobnosti. Veľká pozornosť im je venovaná vo výskumoch mnohých psychológov so zameraním na pedagogickú prax, manažérske pozície v zamestnaní či pre nás najdôležitejšie preferencie umenia v závislosti od dominantnej psychologickéj funkcie a odpovedajúceho kognitívneho štýlu, niektoré z nich budú bližšie rozobrané v tejto kapitole z hľadiska metódy, hypotézy a spojitosti s Jungovou teóriou psychologických typov. Nedostatkami vo výskume kognitívnych štýlov môžu byť nehodnoverné nástroje merania, či nesprávne definované teoretické základy. Cieľom štúdie *Cognitive Style Research – A perspective for Integration* je dokázať hodnovernosť *MBTI* testu ako pevný základ pre výskum kognitívnych štýlov. Spoľahlivosť prejavuje prostredníctvom mnohých dátových úložísk nadobudnutých mnohými dotazníkmi a výskumami, z ktorých vychádza, a rovnako tak podstatná je aj schopnosť predvídať hypotézy. V danej štúdii vychádzajú z dát nazbieraných v priebehu piatich rokov so zameraním na pracovnú úroveň u manažérov a ostatných pracovníkov v špecializovaných povolaniach. V skratke sa dá povedať, že ľudia so špecifickým kognitívnym štýlom majú tendencie sa zaujímať o tieto pracovné pozície. (Keen, a iní, 1981 s. 25 – 26) V prvých troch častiach sa zaoberajú definíciou konceptuálneho paradigmatu s ohľadom na teóriu a spôsob jej merania. V štvrtej časti skúmajú konštruktívnu a štatistickú platnosť *MBTI*¹¹. V piatej časti predkladajú súhrn aplikovaného prieskumu. K Jungovej teórii psychologických typov, ktorá bola bližšie predložená v predošlej kapitole, Myersová pripája aj dichotómny spôsob nazerania na okolný svet skrze

¹¹ Celým názvom *Myers – Briggs Type Inventory*, ide o introspektívny dotazník, ktorého účelom je rozlíšiť osobnostné preferencie vnímania a reagovania na svet okolo nás. Spoluautorstvo patrí matke Katharine Cook Briggsovej a dcére Isabel Briggs Myersovej. Zakladá si na teórii psychologických typov a dominantných funkcií osobnosti podľa C. G. Junga. (Říčan, 2007 s. 124)

„usudzovanie“ a „vnímanie“, kedy prvé je známe pre potrebu kontrolovať veci okolo seba a druhé je otvorenejšie voči vonkajším vplyvom a skôr sa ich snaží pochopiť. Tento test predkladá celkovo šesťnásť typov, ktoré sa dajú rozdeliť do 4 samostatných skupín (v zátvorke sú uvedené iniciály anglických termínov, aby sa predišlo nesprávnemu pochopeniu):

Extroverzia (Extraversion) – **Introverzia** (Introversion)

Zmysly (S, Sensing) – **Intuícia** (N, Intuition)

Myslenie (T, Thinking) – **Cítenie** (F, Feeling)

Usudzovanie (J, Judging) – **Vnímanie** (P, Perceiving)

Myslenie a cítenie sa odlišujú v spôsobe výkonu a v množstve času, ktorý potrebujú pri riešení zložitejších úloh vyžadujúcich rozhodovanie, taktiež majú odlišné stratégie pri riešení problémov a pri voľbe typu úloh. Ďalej boli objavené podstatné rozdiely medzi typmi podľa preferovaných spôsobov učenia. Percepčný typ je založený na primárnej skúsenosti s realitou a preto sú preňho náročnejšie symbolicky slovné alebo matematické úlohy. Introvertne-vnímový typ má problémy dokončovať dané úlohy a naopak extrovertne-usudzovací typ horšie dochádza k rozhodnutiu, keď sa zaoberá nejednoznačnými prvkami. Intuitívny typ rád vyhľadáva rozličné problémy a nachádza nové východiská, pričom zmyslový typ radšej rieši predom dané konkrétne úlohy. (Keen, a iní, 1981 s. 34) Kreativita je najbližšie spojená s intuitívnym typom, kedy naopak percepčný typ je najmenej zastúpený u pracovných polí vyžadujúcich výskumy alebo iné kreatívne činnosti. Viaceré výskumy, ktoré sú rozoberané v tejto štúdii, predkladajú tieto hypotézy spojené s pracovným zameraním jednotlivých typov a dajú sa aj všeobecne aplikovať mimo pracovnú sféru. „Intelektuálne pozície budú mať prevahu myslivého typu, pre percepčný typ budú populárne pracovné náplne s vyžadovaním presných detailov a konkrétnych úkonov, technické činnosti spadajú pod intuitívne a myslivé typy s minimálnym počtom zmyslových a citových typov. Dátami neúplne podložená teória zahŕňa akademickú vetvu, pričom odhadujú, že usudzovací typ bude preferovať presnú štruktúru a pevne stanovenú pracovnú náplň, ktorá obecné odpovedá skôr pre priemysel než pre akademickú pôdu. U manažérskych pozícií je viditeľná prevaha myslivého a usudzovacieho typu. Sociálne pozície vyžadujúce blízky kontakt s inými osobami, bude prevážne zaujímavý pre percepčný a citový typ.“ (Keen, a iní, 1981 s. 36)

Psychologické typy v kontexte výtvarného umenia

Vnímanie (percepcia) je kognitívny proces sprostredkujúci poznávanie a organizovanie podnetov z vonkajšieho prostredia. Pochopiteľne pre výtvarné umenie budeme predovšetkým využívať zrkovú percepciu. V tejto časti spomeniem dôležité štúdie zamerané na skúmanie osobnostných vlastností a typologických nuancií v spojitosti s výtvarným umením (Loomis, a Saltz, 1984; Rooij, 1996; Gridley, 2013) Výskum s názvom *The Jungian Psychological Functions Sensing and Intuition and the Preference for Art*, ktorého autorom je Jan J. F. Van Rooij z holandskej univerzity Leiden, preukázal najväčšiu blízkosť k teoretickému uchopeniu tejto bakalárskej práce. Skúma vzťah jungiánskych psychologických funkcií percepcie a intuície k vnímaniu umenia. Hypotézou bola preferencia percepčného typu voči realistickému umeleckému štýlu, pričom u intuície mal byť dokázaný prevážnejší záujem o abstraktné umenie. Účastníci výskumu boli najprv rozdelení do dvoch skupín podľa dominantnej funkcie, ktorá bola určená pomocou *formy G MBTI* dotazníku. V druhej časti mali pomocou číselnej škály rozlíšiť konkrétne obrazy podľa toho, ako sa im páčia. Tieto obrazy sa dajú rozlíšiť do troch skupín podľa miery abstrakcie: realistické obrazy s presne identifikovanými postavami, realistické obrazy s mierne abstraktnými postavami a abstraktné obrazy s neidentifikovateľnými postavami. Výsledkom bolo potvrdenie hypotézy u percepčného typu, ktorý najviac kladne hodnotil realistické obrazy, a čím dané dielo bolo abstraktnejšie, tým menej bolo kladne hodnotené. Avšak došlo k čiastočnému vyvráteniu hypotézy, kedy intuitívne zameraní účastníci neprejavili preferenciu ani k jednému druhu obrazov, podobne kladné výsledky dosahovali s percepčným typom voči realistickým obrazom. (Rooij, 1996 s. 1217 – 1218)

Podstatný prínos mala aj práca s názvom *Cognitive styles as predictors of artistic styles* od autoriek Mary Loomis a Eli Saltz z *Wayne State University*. Hlavnou hypotézou boli spojitosti figuratívneho a nefiguratívneho umenia s extrovertnou a introvertnou povahou, ďalej obľúba racionálne usporiadaných obrazov u racionálnych kognitívnych typov a iracionálne usporiadaných obrazov u iracionálnych typov, ktoré podľa autoriek chýbali vo výskume Herberta Reada.

„Read automaticky predpokladal, že umelecké dielo je konkrétnym príkladom ako daný umelec špecificky vníma a chápe prostredie okolo neho. Ak je Readovo tvrdenie správne, a Jungov koncept psychologických typov je platný, tak poznanie

umelcovho kognitívneho štýlu by malo umožniť presné predpoklady jeho umeleckého štýlu.“¹² (Loomis, a iní, 1984 s. 22) Pre doloženie Jungovho konceptu bol použitý rozdielny spôsob ako u ostatných štúdií, nakoľko dotazník *MBTI* nepovažovali za hodnoverný. Zvoleným typom bol takzvaný *SLIP*¹³, ktorý funguje pomocou faktorovej analýzy, narozdiel od formátu nútených možností *MBTI*. Druhým krokom bolo definovanie umeleckých štýlov. Pre zrozumiteľnejšie rozčlenenie boli umelecké štýly rozdelené podľa desiatich popisných dimenzií ako napr. mnohočetnosť objektov/jednoduchosť, uzavretá forma/otvorená forma, dôležitosť procesu tvorby/dôležitosť výsledného produktu, figuratívne/nefiguratívne prvky, spontánne/racionálne znázornenie. V prvom experimente mali účastníci vymenovať osem výtvarných umelcov dvadsiateho storočia, ktorí sa vzájomne odlišovali. Následne mali priradiť jednu z dvojice popisných dimenzií vybraným ôsmim umelcom. Výsledkom tohto experimentu bolo rozdelenie umelcov do dvoch skupín podľa figuratívnosti a nefiguratívnosti umeleckej tvorby. Práve táto dimenzia je identifikovateľná s umeleckým štýlom realizmu a abstrakcie, ktorá bola uplatnená v predošlej štúdii. Podstatným zistením bolo introvertné a extrovertné zameranie figuratívneho a nefiguratívneho znázornenia. Figuratívne maľby obsahujú prvky rovnako rozpoznateľné ako v reálnom svete, pričom u nefiguratívneho umenia je vnímateľné väčšie zaujatie farebnosťou, abstraktnou formou či celkovým procesom tvorby. „V termínoch Jungovej teórie sa figuratívne umenie môže javiť ako extrovertné zameranie na vonkajší svet, zatiaľ čo nefiguratívne umenie predstavuje skôr introvertné zameranie na vnútorný svet.“¹⁴ (Loomis, a iní, 1984 s. 29) Ďalšia spojitosť s jungiánskou teóriou je viditeľná medzi spontánnou a racionálnou dimenziou umeleckého štýlu, ktorá môže byť interpretovaná vo forme racionálnych a iracionálnych funkcií vedomia. „Spontánný umelecký štýl bude výsledkom percepcie alebo intuície, ktorá má dominantnú pozíciu v kognitívnej funkcii. A podobne racionálny umelecký štýl bude odpovedať myslivému alebo citovému

¹² "Read tacitly assumed that a work of art is a concrete example of how a particular artist perceives and comprehends his/her environment. If Read is correct in this assumption, and if Jung's concepts are valid, then knowing an artist's cognitive style should allow accurate predictions of his/her artistic style."

¹³ Celým názvom Singer-Loomis Inventory of Personality.

¹⁴ "In terms of Jung's theory it appears that figurative artists are oriented toward the outer world while nonfigurative artists are oriented toward the inner world."

typu.¹⁵ (Loomis, a iní, 1984 s. 29) Predpokladané hypotézy boli potvrdené predovšetkým u extrovertných umelcov s dominantnou percepciou alebo intuíciou. U introvertných racionálnych typov bol tento výsledok percentuálne slabší.

Z obecného hľadiska záujem o estetickú skúsenosť s abstraktným umením je menej obvyklý ako u realistickejších stvárnení umeleckej predstavy. Abstrakcia vyžaduje pozornejšie a trpezlivejšie oko diváka, lebo veľkú úlohu v percepcii danej látky zohráva práve jeho predstavivosť a otvorená myseľ voči nezvyčajným, nejednoznačným zobrazeniam v umení. Ako potvrdzuje Mark C. Gridley v štúdiu *Preference for Abstract Art According to Thinking Styles and Personality*. (Gridley, 2013 s. 8)

Korelácia medzi psychologickými typmi a kognitívnymi typmi

V tejto časti predkladám charakteristiku výskumov, ktoré venujú pozornosť kognitívnemu zameraniu (Robert R. Bargar, 1984; Sternberg a Grigorenko , 1997; Holsworth, 1985; Keen a Bronsema, 1981).

Autormi článku *Psychological Type and the Matching of Cognitive Styles* sú Robert R. Bargar (profesor pedagogiky na štátnej univerzite v Ohio) a Randy L. Hoover (pedagogický inštruktor na štátnej univerzite v Youngstown). V úvode venujú pozornosť charakteristike psychologických typov, ktorá sa nijak výrazne neodlišuje od Jungovho popisu, ktorý sme už pedložili v predošlej kapitole. Pre lepšiu orientáciu predkladajú osem psychologických typov, ktoré sú charakterizované tromi popisnými veličinami (zameranie vedomia, dominantná vnímavá funkcia a dominantná usudzovacia funkcia) určujúcimi preferovaný spôsob učenia či kognitívneho štýlu. (Robert R. Bargar, 1984 s. 57)

- 1. Introvertný intuitívny myslivý typ**
- 2. Introvertný intuitívny citový typ**
- 3. Extrovertný intuitívny myslivý typ**
- 4. Extrovertný intuitívny citový typ**
- 5. Introvertný percepčný myslivý typ**
- 6. Introvertný percepčný citový typ**
- 7. Extrovertný percepčný myslivý typ**

¹⁵ "A spontaneous artistic style then, would be the result of either sensation or intuition predominating in the artist's cognitive functioning. Likewise, a rational artistic style would result when either thinking or feeling predominates."

8. Extrovertný percepčný citový typ

Prevaha jedného z uvedených psychologických typov nesúvisí len so skvalitnením procesu učenia u žiaka, ale rovnako tak ovplyvňuje aj spôsob výuky učiteľa s ohľadom na jeho psychologický typ. „Percepčný myslivý výukový spôsob bude reflektovaný v učebných metódach, ktoré zdôrazňujú experimentovanie, osobne nadobudnuté skúsenosti a ukážky, [...] intuitívny myslivý štýl bude prevažovať teoretické koncepty pred praktickými cvičeniami.“¹⁶ (Robert R. Bargar, 1984 s. 58) Autori predkladajú štvorakú cestu interakcie pri výuke, začína to psychologickým typom žiaka, psychologickým typom učiteľa, metodológiou výuky, a zároveň aj zameraním na určitý preferovaný subjekt, ktorý priamo súvisí s daným psychologickým typom človeka. Napríklad percepčný typ bude upredostňovať priame skúsenosti, presne definované ciele, intuitívny typ bude radšej riešiť otvorené globálne koncepty než sa učiť uzavreté fakty. Myslivý typ sa nájde v logicky organizovaných štruktúrach, pravdepodobne bude viac súťaživejší a zotrvačnejší v plnení cieľov. Častejšie bude zastúpený v technických a prírodovedných oboroch. Citový typ bude vyžadovať podporu a pochopenie od druhých a hlavnú snahu vynaloží pre pocit spolunáležitosti v kolektíve, dôležitosť študijného materiálu bude posudzovať podľa osobných hodnôt. Tento typ bude prevažne zastúpený u umeleckých a humanitných oborov. (Robert R. Bargar, 1984 s. 60 – 61) Rozdiely v typoch môžu ľahko viesť k neporozumeniu medzi žiakom a učiteľom. To všetko môže mať negatívny dopad na interpersonálnu komunikáciu v školách, ale aj na pracoviskách. Rozhodovanie pri výbere profesie môže byť zjednodušené, pokiaľ by sa vychádzalo zo spôsobu, ktorým uchádzač nadobúda nové informácie (napr. realistické, investigatívne, umelecké či spoločenské zameranie osobnosti). (Sternberg, a iní, 1997 s. 705) Autori ponúkajú riešenie skrze zohľadňovanie dominantnej a tretej pomocnej funkcie, ktorá sa často prejavuje v obrannej pozícii. „Ak je myslenie treťou pomocnou funkciou, je možné dopracovať sa k pokroku skrze posilňovanie intuície či percepcie ako pomocných

¹⁶ "A sensing-thinking teaching style often is reflected in teaching methods which emphasize experimentation, hands-on experience, and demonstration, [...] an intuitive-thinking style will emphasize theoretical concerns before the practical applications."

funkcií, alebo ešte lepšie u dominantného cítenia, žiadať od žiaka aby argumentoval skrze svoje hodnotové postoje.“¹⁷ (Robert R. Bargar, 1984 s. 62)

V štúdiu *Perceptual Style Correlates for the MBTI* sa presnejšie zamerali na výskum vzťahu medzi vnímavým psychologickým typom a perceptuálnym štýlom (vzhľadom na závislosť na poli¹⁸), ktorý vychádza z kognitívneho štýlu. Autorom je Thomas E. Holsworth. Pre tento výskum bola navyše k *MBTI* použitá metóda *GEFT* (*Group Embedded Figures Test*), ktorá bola vyvinutá pre meranie závislosti na poli. Bolo zistené, že myslivý typ má príznačnejší náklon k závislosti na poli a introvertne usudzovací typ bol jediným typom závislým na poli podľa výsledkov tejto metódy. Naopak osoby, ktorá odpovedali charakteristike introvertne intuitívneho typu mali percentuálne najvýznamnejšiu náklonnosť k nezávislosti na poli. Výsledky oboch metód potvrdili danú hypotézu o vzťahu medzi psychologickými typmi a perceptuálnym štýlom. (Holsworth, 1985 s. 32 – 35)

Americký psychológ a psychometrik Robert J. Sternberg a klinická psychologička Elena L. Grigorenko, z univerzity Yale v New Haven, vypracovali článok s názvom *Are Cognitive Styles Still in Style?*, ktorý bol uverejnený v roku 1997 v periodiku *American Psychologist*. Zameriavajú sa na dôvody početných prieskumov v oblasti kognitívnych funkcií ako psychologických konštruktov, rozoberajú dôležité zdroje literatúry, ďalej poskytujú teoretický koncept vychádzajúci z vlastného výskumu a v závere navrhujú možné spôsoby budúcich výskumov. Pre túto prácu je najdôležitejšia časť zameraná na osobnosť. V úvode článku spomínajú Jungovu teóriu psychologických typov, ktorá sa ešte stále uplatňuje v modifikovanej podobe testu osobnosti *MBTI*. Poznávacie funkcie a osobnostné rysy môžu pôsobiť ako dve odlišné psychologické roviny, autori pripomínajú možné prepojenie týchto dvoch častí, uvádzajú príklady najužívanejších osobnostných dotazníkov ako *Big Five* alebo *16 PF dotazník*¹⁹. Ich spoločným faktorom je inteligencia, u *16 PF* konkrétne vyzdvihujú faktor otvorenosti k novým skúsenostiam, ktorý je prepojený s inteligenciou. Záujem

¹⁷ "If thinking is the third auxiliary, one may make some progress by strengthening intuition or sensing as auxiliaries, or perhaps directly through dominant feeling by asking student to reason through value judgments."

¹⁸ Field dependence/independence.

¹⁹ Tiež známy ako Cattellov faktor osobnosti podľa jeho autora britsko-amerického psychológa a psychometrika Raymonda B. Cattella. (Říčan, 2007 s. 113)

o prepojenie kognitívnych funkcií s osobnosťou ovplyvnil výskumy sociálnej inteligencie či emocionálnej inteligencie.

Autori článku sa domnievajú, že schopnosť rozoznávať kognitívne funkcie a odlišné psychologické typy osobností žiakov, môže mať smerodatný dopad na kvalitatívny rozvoj edukatívneho systému. Robert J. Sternberg vychádzal z vlastnej skúsenosti jeho dcéry, ktorá mala problémy so svojím učiteľom, nakoľko jej dodatočné otázky intuitívneho charakteru narušovali jednoznačnosť objektívne známych výsledkov, a teda toto správanie považoval za narušenie vyučovania.²⁰ (Sternberg, a iní, 1997 s. 702) Sternberg a Grigorenková kritizujú tendencie predošlých výskumov študijných schopností, ktoré využívali metódu správnych a nesprávnych odpovedí pre získanie výsledkov. Takýto prístup vedie ku kvantitatívnym údajom, ako napr. inteligenčný kvocient, no v konečnom dôsledku nám neposkytuje rovnako dôležité kvalitatívne výsledky. Psychologické typy predurčujú nielen spôsob učenia študentov, ale rovnako tak aj spôsob výuky učiteľov. U racionálnych typov (percepčných, myslivých) bude viditeľný príklon k metódam experimentovania, praktických cvičení, či prezentácii. Naopak intuitívne typy budú zdôrazňovať potrebu teoretického konceptu. (Robert R. Bargar, 1984 s. 58).

Prínosom práce je teória „mentálnej sebevlády“ od Roberta J. Sternberga, v ktorej predkladá tri funkcie psychiky po vzore mocí vlády. **Legislatívna funkcia** je definovaná podobne ako intuitívny psychologický typ, teda takáto osoba bude kreatívna, rada si bude vytvárať vlastné pravidlá. **Výkonná funkcia** odpovedá myslivému typu, a teda predstavuje individuálov, ktorí preferujú pracovať podľa platných a zavedených pravidiel. **Súdna funkcia** má blízko k percepčnému typu, ten najradšej analyzuje a logicky hodnotí už existujúce spôsoby a myšlienky. Dôležité je podotknúť, že dané funkcie, rovnako ako aj psychologické typy sa môžu meniť u osobnosti, jedná sa skôr o špecifickú kognitívnu reakciu v určitej situácii a pri riešení problémov. (Sternberg, a iní, 1997 s. 707) Tento teoretický koncept bol použitý v osobnostných dotazníkoch, vytvorených od autorov tohto článku Roberta J. Sternberga a Eleny L. Grigorenko, určených pre žiakov aj učiteľov. Výsledky

²⁰ "The daughter of Robert J. Stenberg would occasionally make suggestions to her teacher as to answers to problems that were alternatives to the answers the teacher presented in class. Over the course of the year, the teacher complained to the child's parents about what the teacher perceived as the child's disruptive behavior in class."

daných testov ukázali, že učitelia na nižšom stupni a taktiež vekovo mladší učitelia majú väčší príklon využívať kreativitu vo výuke. Taktiež humanitne zameraní učitelia majú liberálnejší prístup, než u prírodovedných oborov. Týmto výskumom tiež potvrdili hypotézu, že pri zjednotení štýlu výuky učiteľa s kognitívnym štýlom žiaka, dochádza k väčšej úspešnosti a lepšiemu hodnoteniu, než u rozdielne zameraného študenta.

Zhrnutie výskumov

Priame rozlíšenie medzi kognitívnymi, intelektuálnymi štýlmi a štýlmi učenia predkladajú Sternberg a Zhang, kognitívne štýly sú charakteristikou preferovaných druhov informácií, štýly učenia odkazujú na spôsob prijímania daných informácií a intelektuálne štýly odkazujú na spôsoby premýšľania a hodnotenia už nadobudnutých informácií. Pri riešení problémov a vytváraní rozhodnutí ľudia využívajú predovšetkým dva spôsoby uvažovania – *intuitívny a analytický*. Skúmanie kognitívnych štýlov ukázalo nejednoznačnosť v konceptuálnom uchopení problematiky, kedy vychádzalo z filozofického poznania od počiatkov gréckej civilizácie až po psychoanalýzu. Kritizované je aj prílišné zameranie na schopnosti alebo osobnostné rysy, napríklad Sternberg a Grigorenko odporúčajú zameranie na empirické výsledky, ktoré budú hľadať predpoklady vývoja kognície u človeka. (Zhang, a iní, 2012 s. 5) Výskumy spomenuté v tejto kapitole ponúkajú možnosti pre kvalitatívny rozvoj interpersonálnej komunikácie na pracoviskách s manažérskym zameraním, zlepšenie edukatívneho systému na školách, nielen u výtvarnej výchovy. Dôležité je si uvedomiť, že nie je správne nútiť všetkých ľudí prijímať jeden obmedzený typ informácií podľa jediného kognitívneho štýlu, ale naopak prispôbiť sa individuálnym požiadavkám každému typu podľa jeho psychických a kognitívnych predpokladov. Najpoužívanejšou metódou bol osobnostný test *MBTI*, ktorého vierohodnosť bola vo väčšine prípadov potvrdená s občasnými štatistickými výchylkami.

5. Záver

Cieľom práce bolo predstaviť koncept psychologických typov vytvorený významným švajčiarskym psychiatrom Carlom Gustavom Jungom. Jeho významným teoretickým počinom bolo doplnenie teórie osobnosti o introvertnú a extrovertnú povahu zamerania u každého človeka, ktorá sa nevedome premieta do každodenných činností. Téma bakalárskej práce ozrejmuje koreláciu medzi psychologickými typmi a preferenciami umeleckých štýlov. Názorovo reformatívny historik umenia Sir Herbert Read uviedol jednoduchú schému súvisiacu s jungiánskou typológiou, kedy realizmus odpovedá analytickému usudzovaciemu štýlu, teda funkcii myslenia, surrealizmus súvisí s funkciou cítenia, expresionizmus patrí k funkcii percepcie a konštruktivizmus má najbližšie k funkcii intuície. Pre jeho filozofický kriticizmus je výnimočné prepojenie umenia minulosti a moderny. Read vyzdvihuje edukatívny potenciál estetickej či výtvarnej výchovy od raného veku u detí, adolescentov, ale aj dospelých jedincov. Cieľom výchovy by malo byť zohľadnenie typologických odchýliek u žiakov pre naplnenie kreatívneho potenciálu osobnosti. Prínosnou kategóriou skúmania súvislostí medzi psychologickými typmi a umeleckými preferenciami bol aj výskum kognitívnych či intelektuálnych štýlov, ktoré pramenia z fyziológie mysli, ale taktiež súvisia s *Gestalt* psychológiou, behaviorizmom a štrukturalistickou vetvou obecnej lingvistiky. Negatívne hodnotenie vo výskume kognitívnych štýlov môžu mať či nejednoznačne definované teoretické koncepty, či nehodnoverné nástroje merania s malým počtom účastníkov či jednosmerné zameranie na kvantitatívne výsledky, ktoré nepostihnú problematiku osobnostných typov a kognitívnych procesov z holistického hľadiska.

Výskumy spomenuté v poslednej kapitole ponúkli možnosti pre kvalitatívny rozvoj interpersonálnej komunikácie na pracoviskách s manažérskym zameraním, zlepšenie edukatívneho systému na školách, nielen u výtvarnej výchovy. V neposlednom rade potvrdené hypotézy o súvislostiach medzi psychologickými typmi a kognitívnymi štýlmi môžu pomôcť aj individuálne v rámci osobnostného rozvoja.

Už od počiatkov filozofie v starovekom Grécku sa stretávame s konceptmi ako harmónia či jednota v rozmanitosti, ktoré predkladajú vysvetlenie zákonitostí rovnováhy vo svete. V architektúre, sochárstve či maliarstve je využívané geometrické rozloženie prvkov na zlatý stred. Samotná príroda nás okúzľuje svojím

zmyslom pre symetriu ako nosnú jednotku podniecujúcu estetické zaľúbenie v nás samotných. Hypotéza o preferencii abstraktného umenia intuitívnym psychologickým typom nebola úplne potvrdená, nakoľko vo viacerých výskumov došli k záveru, že abstraktné zobrazenie postráda práve tieto princípy a skôr reflektuje socio-filozofické zmeny dvadsiateho storočia. Podľa môjho názoru recepcia abstraktného a postmoderného umenia vyžaduje čas, aby ho spoločnosť dokázala adekvátne oceniť. V dejinách umenia máme viacero podobných príkladov, kedy daný umelec alebo umelecký štýl neboli oceňovaní v dobe svojho vzniku a ich hodnota v očiach kritikov vzrástla o niekoľko dekád neskôr (napríklad vnímanie impresionizmu v druhej polovici devätnásteho storočia a dnes).

6. The Summary

The bachelor thesis is named the Jungian psychological types in the context of visual art. Its main aim was to find a correlation between psychological types characterised by Carl Gustav Jung and preference for visual arts. Knowledge of a individual's own psychological type might be helpful in various fields such as self development, educational style or ideal working place. The first chapter deals with the principal terms in Jung's personality psychology in order to provide a better understanding of this complex field of study. Jung's broad knowledge of philosophical concepts and practical interest in creative activities combined to create an important basis of the aesthetic perception based on different psychological types. The second chapter describes the theory of psychological types as well as the dimensions extraversion and introversion of human personality. The third part is concentrated on the educational concept of psychological types derived by well-known british art historian of the twentieth century Sir Herbert Read. Finally the fourth part consists of several empirical researches examining the common ground between psychological types, cognitive styles and preferences for visual art. Some of the researches examined the relationship between intellectual styles and personality traits and their influences on studying performance as well as preferences for job occupancies. However, the theoretical concepts of jungian psychological types proposed the preference of abstract art by intuitive types, the empirical studies did not find many proves for this concept. The methods used in these researches weren't much different, most of them found quantitative results which may not be reliable in a wider sense of humanistic understanding of personality.

Le résumé

La thèse de baccalauréat s'appelle Les types psychologiques jungiens dans le contexte des arts visuels. Son objectif principal était de trouver une corrélation entre les types psychologiques caractérisés par Carl Gustav Jung et la préférence pour les arts visuels. La connaissance du type psychologique d'une personne peut être utile dans divers domaines tels que le développement personnel, le style éducatif ou le lieu de travail idéal. Le premier chapitre traite des principaux termes de la psychologie de la personnalité de Jung afin de permettre une meilleure compréhension de ce domaine d'étude complexe. La vaste connaissance de Jung des concepts philosophiques et son intérêt pratique pour les activités de création

se sont combinés pour créer une base importante de la perception esthétique basée sur différents types psychologiques. Le deuxième chapitre décrit la théorie des types psychologiques ainsi que les dimensions extraversion et introversion de la personnalité humaine. La troisième partie est centrée sur le concept éducatif de types psychologiques dérivé du célèbre historien de l'art Herbert Read. Enfin, la quatrième partie comprend plusieurs recherches empiriques sur les types psychologiques, les styles cognitifs et les préférences pour les arts visuels. Certaines des recherches ont examiné la relation entre les styles intellectuels et les traits de personnalité et leurs influences sur les performances d'étude, ainsi que les préférences en matière d'occupation. Cependant, les concepts théoriques des types psychologiques jungiens proposaient la préférence de l'art abstrait par les types intuitifs, les études empiriques n'ayant pas trouvé beaucoup de preuves pour ce concept. Les méthodes utilisées dans ces recherches ne sont pas très différentes, la plupart d'entre elles ont abouti à des résultats quantitatifs qui peuvent ne pas être fiables dans un sens plus large de la compréhension humaniste de la personnalité.

7. Bibliografické citácie

Antier, Jean-Jacques. 2012. *C. G. Jung aneb zkušenost s božstvem.* [prekl.] Oldřich Kalfířt a Eva Gawliková. Brno : Emitos, 2012. ISBN 978-80-87171-28-8.

Berk, Tjeu van den. 2012. *Jung on Art. The Autonomy of the Creative Drive.* Hove : Routledge, 2012. ISBN 978-0-415-61027-8.

Fishman, Solomon. 1963. *The Interpretation of Art.* Berkeley and Los Angeles : University Of California Press, 1963.

Gridley, Mark C. 2013. *Preference for Abstract Art According to Thinking Styles and Personality.* Winter Garden, United States : North American Journal of Psychology, 2013. ISSN 15277143.

Hall, Calvin S. a Lindzey, Gardner. 1999. *Psychológia osobnosti. Úvod do teórií osobnosti.* [prekl.] Anton Heretik. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1999. ISBN 80-08-03001-1.

Holsworth, Thomas E. 1985. Perceptual Style Correlates for the MBTI. *Journal of Psychological Type.* 1985, Zv. 10.

Jung, C. G. 1998. *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi.* [ed.] Helmut Barz. [prekl.] Eva Bosáková, Kristína Černá a Jan Černý. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. ISBN 80-85880-14-8.

— **1998.** *Výbor z díla III. Osobnost a přenos.* [ed.] Helmut Barz, a iní. [prekl.] Jitka Škodová, Ludvík Běřák a Alena Bernášková. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998. ISBN 8085880113.

Keel, John S. 1969. *Herbert Read on Education through Art.* Illinois : University of Illinois Press, 1969. *The Journal of Aesthetic Education,* Zv. 3.

Keen, Peter G. W. a Bronsema, Gloria. 1981. Cognitive Style Research: A perspective for Integration. *Associazione for Information Systems.* [Online] 1981. <https://aisel.aisnet.org/icis1981/25/>.

Loomis, Mary a Saltz, Eli. 1984. *Cognitive Styles as predictors of artistic styles.* [Journal of Personality] Wayne State University : s.n., 1984. Zv. 52.

Read, Herbert. 1960. *The Forms of Things Unknown.* London : Faber and Faber Ltd, 1960.

—. 1967. *Výchova uměním*. [prekl.] Jan Caha. Praha : Odeon, 1967.

Řičan, Pavel. 2007. *Psychologie osobnosti. Obor v pohybu*. Praha : Grada Publishing, a. s., 2007. ISBN 978-80-247-1174-4.

Robert R. Bargar, Randy L. Hoover. 1984. *Psychological Type and the Matching of Cognitive Styles*. s.l. : Taylor & Francis, Ltd., 1984. Zv. 23.

Rooij, Jan J. F. Van. 1996. *The Jungian Psychological Functions Sensing and Intuition and the Preference for Art*. [Psychological Reports] Leiden, The Netherlands : s.n., 1996. Zv. 79.

Scékács, Jolande Jacobi. 2013. *Psychologie C. G. Junga*. [prekl.] Ludmila Menšíková, Jiří Kocourek a Zdeněk Jančařík. Praha : Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0353-7.

Sternberg, Robert J. a Grigorenko, Elena L. 1997. *Are Cognitive Styles Still in Style*. s.l. : American Psychologist, 1997. Zv. 52.

Sternberg, Robert J. 2009. *Kognitivní psychologie*. [prekl.] František Koukolík. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-638-4.

Zhang, Stephen Li-fang, Sternberg, Robert J. a Rayner, Stephen. 2012. *Handbook of Intellectual Styles: Preferences in Cognition, Learning, and Thinking*. [ed.] Robert J. Sternberg. New York : Springer, 2012.

8. Anotácia

Priezvisko a meno autora	Tuhovčáková Gabriela
Názov katedry	Katedra muzikologie
Názov fakulty	Filozofická fakulta
Názov bakalárskej práce	Jungove psychologické typy v kontexte výtvarného umenia
Meno vedúceho bakalárskej práce	Mgr. et Mgr. Martina Stratilková, Ph.D.
Počet znakov	82 764
Počet príloh	-
Počet titulov použitej literatúry	20
Kľúčové slová	Jung, psychologické typy, výtvarné umenie, kognitívne štýly, percepcia, abstrakcia, estetická výchova

Cieľom práce je predstaviť recepciu umeleckej tvorby prizmatom Jungovej typológie osobnosti. Prvá kapitola sa zaoberá širším kontextom Jungovej teórie osobnosti. V druhej kapitole predkladá charakteristiku Jungovho konceptu psychologických typov. Ten je v tretej časti doplnený o filozofický kriticizmus dejín umenia Sira Herberta Reada a jeho reformatívny pohľad na ciele edukácie estetickej výchovy. Posledná časť práce sa zameriava na identifikovanie vzťahu Jungových psychologických typov a preferencií vybraných smerov výtvarného umenia, ktoré sú doplnené o spojitosti s kognitívnymi štýlmi.

Annotation

The aim of this work is to introduce the reception of artistic creation by the means of Jung's typology of personality. The first chapter deals with the wider context of Jung's personality theory. The second chapter presents the characteristics of Jung's concept of psychological types. The third part is enriched by Sir Herbert Read's ideas on how to reform the educational system in arts as well as comprehension of children's creative processes. The last part of the thesis is focused on the identification of the relationship between Jung's psychological types and the preferences of selected art styles with a connection to cognitive styles.

Keywords: Jungian, psychological types, visual arts, cognitive styles, perception, abstraction, art education;